

וכל המדות הנמצאים בבריאה ובאדם, וכולם מכוסים מבני אדם לענין המעמקים שבהם וסופם, ואין כאן מקום באור כולם. וידוע מה שאמרו ז"ל מכוסים מבני אדם היינו אף ממש רבינו עליו השלום, הגדול שבבני אדם... ואם כן אין צריך לומר שנעלם מכל מלאכי מעלה ועולמות עליונים, ולכך יוכל להיות אדם בעל מדריגה מן עולמות, כי גם שם נדמה שהוא טוב, והסוף עדיין אינו יודע.

רק העצה מה שנאמר וקוי ה' המה ירשו ארץ, ונאמר והחוסה בי ינחל ארץ, ואמרו ז"ל (ראש השנה יב:) נחלה אין לה הפסק. והיינו תפלה ורחמים, שזה נקרא קיווי לה'... (מתוך צדקת הצדיק קלט). ע"ע ישמח משה (ואתחנן, דף צד.) שמשמע שהמלאכים אינם יודעים יום מותו של אדם. וע"ע מגדים חדשים שבת ל. וכן דנו בספרים אם המלאכים יודעים מה שבלבו של אדם – עתוס' שבת יב: ובמפרשים שם, ובמובא ביוסף דעת סוטה לג.

דף נה

'תנא קולי קולי קתני'. בישוב הערת התוס', ע' דברים מאירים ב'חדושי הגר"ח על הש"ס' בקונטרס המועדים להגרי"ז שבסוף הספר.

'אמר רבי יוחנן: מוחלפת השיטה'. ע' במצוין בברכות יז.

'לעולם לא תיפור, דרבנן אדרבנן לא קשיא, הכא כיון דכולי עלמא עבדי מלאכה ואיהו לא עביד – מיחזי כיוהרא, אבל התם כיון דכולי עלמא קרי ואיהו נמי קרי – לא מיחזי כיוהרא...' ורבי יוחנן שמהפך השיטה ואין נוח לו בתירוץ זה, יש לומר שלדעתו איסור גאווה אין עניינו התנשאות בפני אחרים בלבד אלא אף בפני עצמו ובלא רואים כלל, ואם כן אין הדבר תלוי אם משנה בהנהגתו משאר העולם אם לאו, או אם הרואה יאמר אדם בטל הוא, אלא בתחושתו הפנימית. ואילו רב שישא סובר שאיסור גאווה היינו שמתיהר על אחרים, לכך יש מקום לסברות הללו. [ונראה שנחלקו ראשונים בעיקר שאלה זו, בגדר איסור גאווה] (עפ"י עלה יונה עמ' קצה. ע"ש בהרחבה. וע"ע ברכת אברהם).

'מחזי כיוהרא' – גזרו בכמה ענינים. ואפילו לבטל מצוה דאורייתא בשב ואל תעשה, גזרו משום מראית עין של איסור גאווה, שלא מצינו גזירה כזאת לבטל מצות עשה משום מראית עין הקלה משאר גזרות; –

והרי חתן הרוצה לקרות, כיון שידע בעצמו שיכול לקרות ואינו טרוד ואינו מבטלו משמחתו, למאן דאמר העוסק במצוה לא אמרינן כי אם כשאינו יכול לעשות שניהם, ומצד 'לא כל הרוצה ליטל את השם' פוטרו רשב"ג ואוסרו (מוסר אביך פ"ג ה).

'רבי מאיר אומר: כל מלאכה שהתחיל בה קודם לארבעה עשר – גומרה בארבעה עשר...' בשם רבנו יונה כתבו שיותר לגמור מלאכה אפילו לאחר חצות היום [כי רק בסיפא, בדברי חכמים, שנה התנא 'עד חצות' – משמע שדברי רבי מאיר אמורים גם לאחר חצות]. ואולם הרא"ש חולק וסובר שאחר חצות אסור לגמרי. וכן פסק הרמ"א (תסח, ה).

וכתב המשנה-ברורה שם שמוכה ברא"ש שגם אם התחיל מקודם והגיע הצות – מחויב להפסיק באמצע המלאכה. ולא הבנתו מאין מוכח כן ברא"ש, הלא י"ל שמה שאסר לגמור היינו להתחיל להתעסק בגמר המלאכה, אבל אם הוא עסוק באמצע, שמה אינו מפסיק. בפרט לפי הטעם שכתב רש"י כדי שלא ייטרד בתיקון צרכי החג, יש מקום לדמות איסור זה לאיסור מלאכה קודם המנחה שאם התחיל אינו מפסיק. אך נראה לפי הטעם שכתבו הראשונים עפ"י הירושלמי שהוא כיום טוב, מפסיק באמצע.

(ע"ב) 'מושיבין שובכין לתרנגולים ביד'. הרמב"ם מפרש: מתקנים להם מקום שישהו בו התרנגולים והתרנגולות (וכן הובא להלכה בשו"ע תסח,ו).

'החייטין, שכן הדיוט תופר כדרכו בחולו של מועד... הרצענין, שכן עולי רגלים מתקנין מנעליהן בחולו של מועד'. לא אמרו ברצענים כדלעיל, שכן הדיוט תופר כדרכו – יש לשמוע שבתפירת מנעלים אסור ההדיוט כדרכו (עפ"י שבלי הלקט רכו). וטעם הדבר אפשר מפני שגם הרצען האומן צריך לתפור אחת אחת, שלא כבבגדים שתופר כמלא מחט, הלכך אין שינוי ניכר במעשה ההדיוט ממעשה האומן (עפ"י באור הלכה תקמא,ה).

'להפסד מרובה חששו, להפסד מועט לא חששו'. משמע שהפסד הביצים שהתרנגולת דוגרת עליהן, נידון כהפסד מרובה. יש מי שכתב שהגדרת 'הפסד מרובה' בכל מקום אינה תלויה בסכום מסוים, אלא כל שנפסד הקרן יותר מששית מערכו, אפילו אינו דבר יקר נחשב הפסד מרובה. ואף כאן, היות והביצים מופסדות ויורדות מערכן – נידון הדבר כהפסד מרובה (עפ"י נחלת שבעה נה. מובא בבאר היטב יו"ד נה סק"ד ובפתחי תשובה שם לא סק"ב).

ובשו"ת אגרות משה (יו"ד ח"א יז) דחה הראיה, כי הנה מצינו (בב"ק קיז) שעירוב תרומה בחולין נחשב כהפסד מועט, הגם שמשמע (בכתובות נח) שמפסיד בכך כמחצית משוויו – אלא בהכרח שאין לדמות כל המקומות. וכתב שם (עפ"י דברי הש"ך רמב – קצור הנהגות או"ה ג) שאין להחמיר בדבר. ונראה שלעולם יש לדון לפי האדם והזמן. ובדאי מניעת ריוח של כמה ימים לאיש עני למחייתו, יש להחשיבה להפסד גדול, ובפרט עם מוטלים עליו מסים. והכל תלוי לפי ראות עיני המורה, אבל אין להחמיר בדבר כאמור. ע"ע במובא לעיל כ:.

'ואלו הן שלא מיחו בידם, מרכיבין דקלים כל היום'. הטעם שלא מיחו, לפי שאנשי יריחו היו סבורים שהיא מלאכת דבר האבד וגם איננה מלאכה חשובה (עפ"י צל"ח כאן; מנחה טהורה מנחות עא. וע' חזו"א שביעית יט,כ).

'... [והנהו אנשי יריחו נראה דחכמים ידועים היו, וכלשון הגמרא 'אמרי נהרדעי' 'אמרי במערבא' – דבאינשי דעלמא לא הוי מתמהינן (זלית להו לאנשי יריחו הא דתנן...? – להלן), וגם מכל הני דמתניתין הכי מוכח] (מתוך חזון איש שביעית סו"י ז אות ב).

ציונים ופרפראות

זבהשרשה חד מקצת היום ככולו אמרינן, תרי מקצת היום ככולו לא אמרינן. ...! אדרבא, מצינו

בכל מקום הן בדיני ממונות או במצות או באיסור והיתר או בטומאה וטהרה דחילקו בין חדא לתרתי, שהרי אמרו (גדרים י): כינויי גדרים כגדרים – ולא כנויי כנויים; ואסרו תשמיש קדושה ולא תשמיש דתשמיש (מגילה כו:); ורבי מאיר דחייש למיעוטא, מכל מקום למיעוטא דמיעוטא לא חייש (יבמות קט:); [ותרי הואיל לא אמרינן (פסחים לח:); תרי מקצת היום ככולו לא אמרינן (שם נה:); והחמירו בספק ולא בספק ספיקא על פי שמירת גדרי ספק ספיקא; ובכהאי גוונא אמרו חדא פירא ולא פירא לפירא (ע"ב לו:); וטמא גיסתרא ולא גיסתרא לגיסתרא (שבת צו:); ואמרו תקנתא לתקנתא לא עבדינן (ב"מ ה:); ובדברי תורה אמרו אלפני מפקדינן ולא אלפני דלפני (ע"ז יד:); וכחאי גוונא בדרשותיהם: עבדים ולא עבדים לעבדים (קדושין כב:); מעל ולא מעל דמעל (יבמות קג:); תוכו ולא תוך תוכו (חולין כה:); וזכר לדבר: תרי מיגו לא אמרינן (ב"ב ט:); תרי מקצת לא אמרינן (פסחים נה:); [תמורה דף יג. 'תמורתו ולא תמורת תמורתו']; ואצטרכינן לשנויי צרת צרותיהן (יבמות ג:); ופירי פירותיהן (כתובות פג:); וולד ולדות (עירובין כו:). הן אלה קצת דרכי חז"ל, ולא כרוכלא אחשוב רובם וכל שכן כולם, ביודעי קוצר ידיעת, רק אפס קצתם מן הבא בידי כתבתי. נקוט מינייהו שדרך חכמים לדקדק ולחלק בין חדא מלתא בהחייא עניינא או תרי.

וכן לא גורו בנ"ט בר נ"ט (י"ד צה, א); ובש"ך בחו"מ (שפ"ק א) פוטר גורם דגורם לכולי עלמא' (מתוך שו"ת חות יאיר מו).

(ע"ב) 'אמר רב פפא: בדיק לן רבא...' כמו כאן, מצאנו בכמה מקומות בש"ס שרב פפא מסר דברים שבהם בדק רבא את תלמידיו; בעירובין נא. מו"ק יג. גדרים צ: מנחות צא. בכורות מז. (ושם לפנינו 'רבה', ואולם גרסת הרא"ש: 'רבא', וכ"נ שהרי רבא הוא רבו של רב פפא ורבה רבו של רבא). ומצאנו במקום אחד שגם רבו של רבא, רב יוסף, נהג כן עם תלמידו – בחולין קלג. (ויש גורסים שם 'רבה' – ע"ש ברש"י תוס' וב"ח). ועוד נזכרו שני חכמים שנהגו כן – רחבה (עירובין עו.) ורב הונא בר חיננא (כתובות סא. והרא"ש גרס שם 'רב פפא').

דף נו

'גגז ספר רפואות – והודו לו'. רש"י מפרש, לפי שלא היה לבם נכנע על חולים לבקש רחמים אלא מתרפאים מיד [כעין זה בשלטי הגבורים (ברכות מד. בדפי הרי"ף); שראה חזקיהו בני דורו שהיו תולים כל בטחונם ברופאים ולא היו בוטחים בהקב"ה]. והרמב"ם (בפירוש המשנה כאן) דחה בתוקף פירוש זה, שהרי זה דומה לאדם הרעב ובא לאכול לחם להשביע רעבונו, הכי נאמר שיש כאן חוסר בטחון!?

קצב

- ד. דרש רבא: עוברות ומיניקות מתענות בתשעה באב, כדרך שמתענות ומשלימות ביום הכפורים.
- א. כמה מפוסקי דורנו מורים למעוברות לאכול בתשעה באב, משום סכנת הוולד, שכיום מרובות המפילות בעקבות הצום. ואולם הגרש"ז אויערבך זצ"ל היה מורה להתענות אלא אם הריונה קשה או מרגשת חולשה מעט יותר מן הרגיל, שאז תאכל ותשתה כפי הצורך (ע' הליכות שלמה הל' ת"ב).
- ב. תשעה באב נדחה; מעוברת שיש לה מיחוש קצת, וכן בחולי-קצת – מותרים לאכול (חדושי רעק"א בשם שבות יעקב ח"ג לו. מובא בבאור הלכה תקנט, ט. ויש להעיר שבשבו"י משמע שהורה להקל שלא להשלים התענית, אבל עד חצות מתענה). וכיום יש להקל במעוברות כי סתמן בעלות 'מיחוש קצת' הלכך יש לה לאכול כרגיל רק תמנע מתפנוקים. וכן עד הבוקר תצום אם הרגשתה טובה (עפ"י הליכות שלמה).
- ג. יולדת כל שלשים יום, וכן חולה הנצרך לאכול, שהוא חלש וחש בגופו – מאכילים אותו מיד ללא אומד, שבמקום חולי לא גזרו חכמים (עפ"י שלחן ערוך תקנד, ו – עפ"י רמב"ן ועוד. זה דלא כתור"פ בסוגיתנו שהשוה חולים לעוברות ומיניקות לאסור בת"ב). ונוהגים להתענות כל זמן שאין להם צער גדול [ודוקא לאחר שבעה ימים מלידתה ואינה חולה במקצת או חלושה בטבעה]. והמיקל לא הפסיד (רמ"א). ובתשעה באב שנדחה – יש להקל (מגן אברהם). ואם הוא אדם חלוש והוא חולה שאין בו סכנה – אין כדאי להחמיר (חיי אדם, מובא במשנ"ב).
- ד. מינקת המתחילה להרגיש חולשה, או שקיים חשש שייפסק חלבה או יתמעט על ידי התענית [ועתה בדרך כלל יש לחוש לאחד מאלו בחודשים הראשונים שלאחר הלידה] – מותרת לשתות כפי הצורך (הליכות שלמה הל' ת"ב).
- ה. בשלשת הצומות האחרים, מעוברות ומיניקות פטורות מלהתענות. ואף על פי כן ראוי שלא תאכלנה להתענג במאכל ובמשתה אלא כדי קיום הולד (או"ח תקנד, ה).

ה. אין תפילת נעילה ולא כ"ד ברכות בתשעה באב, כדרך שיש בתענית ציבור שגוזרים לירידת גשמים [אבל דינו ככל ימות השנה, שאם בא להתפלל תפילת הרשות אפילו כל היום כולו – רשאי, כדברי רבי יוחנן. ע' בפירוט בברכות כא].

הרמב"ן (בתורת האדם) הביא מהירושלמי שישנן כ"ד ברכות בתשעה באב. וגם רצה לדייק מהסוגיא במגילה שתפילת נעילה נוהגת בו, אבל הסיק שאין לנו אלא פשטות דברי הגמרא כאן, 'ופוק חזי מאי עמא דבר'.

ו. אמר רבי אלעזר: אסור לו לאדם שיושיט אצבעו במים בתשעה באב כדרך שאסור להושיט אצבעו במים ביום הכפורים. [לעומת תענית ציבור, שאין איסור אלא ברחיצת כל הגוף, לא פנים ידים ורגלים]. וכן נפסק להלכה (או"ח תקנד, ז).

דף נה

- קד. א. אלו דברים התירו חכמים לעשותם ב"ד בניסן בכל מקום? מה דינם בחול המועד?
 ב. האם מותר לשתול ב"ד בניסן שיבולת שנעקרה? ואם שתל, האם העומר מתירה?

א. רבי מאיר אומר: כל מלאכה שהתחיל בה קודם ל"ד (כלומר, קודם הנץ החמה. משנ"ב) – גומרה ב"ד, אפילו במקום שלא נהגו לעשות מלאכה קודם חצות. ודוקא מלאכה שהיא לצורך המועד, אבל שלא לצורך המועד – אסור (כן הוכיחו בגמרא מהברייתא). ולהתחיל במלאכה אסור אפילו בדבר קטן שיכול לגומרו, כגון עשיית צלצול קטן ושכבה קטנה.

ההתר לגמור מלאכה אינו אלא עד חצות (רא"ש), וכיון שהגיע חצות – מחויב להפסיק באמצע המלאכה (משנה ברורה תסח ס"ק לב עפ"י הרא"ש).

וחכמים אומרים: שלש אומניות עושים מלאכה [אף מתחילה] בערבי פסחים עד חצות; החייטים והספרים והכובסים, מפני שיש בהם צד קולא במועד עצמו שהם מותרים באופנים מסוימים וכדלהלן [יש להם צורך גדול למועד. מהרמב"ם]. רבי יוסי ברבי יהודה אומר: אף הרצענים, שכן מותר במועד לעולי רגלים לתקן מנעליהם.

א. לדעת הראב"ד (יום טוב ה, יט) והרא"ש [וכן פסק הרמ"א], חכמים מדברים במקום שנהגו שלא לעשות מלאכה, ובאו להתיר בשלש אומניות אלו.

ואילו הרמב"ם (שם. וכ"כ הרוקח. וכן פסק השלחן-ערוך) סובר שחכמים מדברים במקום שנהגו לעשות מלאכה, שאין התר להתחיל עד חצות אלא לשלש אומניות אלו מפני שהעם צריכים להם הרבה, אבל שאר אומניות אסור להם להתחיל מלאכה ב"ד כלל.

ב. דעת רוב הפוסקים להלכה שהרצענים אינם מותרים לעשות מנעלים. ואולם לדעת הכל מותר להתחיל בתיקון נעלים שנקרעו, עד חצות (ע' או"ח תסח, ה).

בתוך המועד אין התר לתפור אלא מעשה הדיוט ולא אומן. לספר ולכבס – מותר לבא ממדינת הים או ליוצא מבית האסורים, שלא הספיקו מקודם לכן. וכן התירו לרצענים לתקן מנעלים של עולי רגלים אבל לא לעשות מנעלים מתחילה.

לדברי התוס' ורא"ש ועוד ראשונים (במו"ק י), דוקא לעולי רגלים התירו אבל לא לשאר בני אדם, הואיל ואפשר לקנות חדשים (תוס'), או מפני שקלקול מועט אינו בכלל דבר האבד (רא"ש; טור). ויש מתירים לכל אדם [ונקטו 'עולי רגלים' כי דיברו בהווה] (עפ"י מאירי; ראב"ן). ויש מתירים לתקנם קצת ע"י שינוי לצורך המועד (רמ"א תקמא, ד עפ"י רבנו ירוחם. וע"ש בבאה"ל). ואם קלקולם מרובה בענין שאם לא יתקנם ייפסד הפסד מרובה – מותר בכל אופן (ט"ז וח"א, מובא במשנ"ב. ויש מי שמפקפק בזה שהרי יכול לעשות ע"י שינוי. ואם יכול לקנות חדשים – בודאי אין להקל. ע"ש בשער הציון).

מושיבים שובכים לתרנגולים בערב פסח, וכן מושיבים תרנגולת על הביצים.

רש"י ועוד ראשונים מקילים אף לאחר חצות, אעפ"י שאין הפסד. ויש להקל לעת הצורך קצת (עפ"י משנ"ב תסט סקל"ז).

במועד אין התר אלא ב'דבר האבד'; בתרנגולת שישבה וברחה. לדברי רב הונא, דוקא תוך שלשה ימים למרדה אבל לאחר שלשה שכבר פרחה חמימותה – אין מחזירים (שיש בדבר טורח גדול. רש"י). ודוקא לאחר שלשה ימים לשיבתה, שאם לא יחזירנה – תיפסד הביצה לגמרי, אבל תוך שלשה ימים לשיבתה – אין מחזירים. ורבי אמי אומר: אפילו תוך שלשה ימים – מחזירים, שלדעתו חוששים אף להפסד מועט.

א. נראה שרבי אמי אינו חולק על רב הונא אלא בענין הפסד מועט, אבל מודה שאין להחזיר לאחר שלשה ימים למרדה, משום טירחה. וכן הלכה (רא"ש; או"ח תקלז, ד). ויש חולקים (מאירי; בית יוסף תקלו בדעת הרי"ף והרמב"ם).

ב. יש פוסקים כרב הונא לחומרא (מאירי בשם יש שפסקו), אבל לפי מה שפסקו רבנו תם וריב"א שמלאכת חול המועד – דרבנן, אם כן הולכים בה לקולא (רא"ש; טור או"ח תקלו). והכריע שנט

המשנ"ב (תקלו סק"י) להחמיר מפני שכמה ראשונים נוקטים שמלאכת חול המועד אסורה מהתורה, מלבד אם יש לו הפסד מכמה ביצים, שאז יש לסמוך להקל אפילו בתוך ג' לשיבתה. ג. מתה התרנגולת, אין מושיבים אחרת תחתיה במועד, אפילו לאחר שלשה ימים שישבה – משום טירחה יתירה (בי"רמ"א תקלו, ד. וע' מ"מ ח, כא ומג"א והגהות רעק"א). ויש מהראשונים שהתירו (ע' במאירי ושלטי הגבורים, לפרש 'מתה...') – על חול המועד.

גורפים את הזבל מתחת רגלי בהמה בי"ד. ובמועד מסלקים לצדדים ואין מוציאים החוצה (משום טירחא. לבוש). ולרבא, אם נעשה החצר כרפת, שנתקלקלה כולה ואין מקום לסלק הצדה – מוציאים. וכן נקטו הפוסקים להלכה.

מוליכים כלים ומביאים מבית האומן בי"ד בניסן (כל היום. או"ח תסח, י), אעפ"י שאינם לצורך המועד. במועד אסור אלא בכלים שצורך להם במועד. וכן במקום חשש הפסד, כגון שחושש שמא ייגנבו מבית האומן, או שהאומן אין לו מה יאכל וצריך ליתן לו שכרו ואינו מאמינו להניח הכלים בידיו – מפנם לחצר אחרת הסמוכה לאומן. ואם חושש שמא ייגנבו משם, יביאם לביתו בצינעה (ולא הזקיקהו להניח בבית שלישי. תוס').

תיקון בגדים וכלים שנתקלקלו קצת, לצורך יום טוב, וכן כתיבת ספרים אדם לעצמו דרך לימודו – מותרים בי"ד אפילו לאחר הצות. שלא נאסרו אלא מלאכות גמורות כגון תפירת בגדים או עשיית מלאכה להשתכר בה. וכן כל מלאכה המותרת במועד, כגון דבר האבד או מעשה הדיוט לצורך המועד – מותרת בערב פסח (עפ"י או"ח תסח, ב-ג).

ב. משמע בגמרא שבמקום שנהגו שלא לעשות מלאכה בערב פסח, אין לשתול שיבולת שנעקרה. אם שתל (כגון בליל י"ד שמותר לבית הלל בכל מקום, או במקום שנהגו לעשות מלאכה) במקום הטיט, ולא במקום היובש – משמע שלדעת רב ששת ורב אשי, העומד מתיר שיבולת זו מפני שיש שלשה ימים – זמן תהליך ההשרשה – עד להבאת העומר. ואילו רבינא אמר שאין אומרים בהשרשה פעמים 'מקצת היום ככולו'. א. אף בזמן הזה שכל יום ט"ז אסור מהתורה, אין התר לתבואה שנזרעה בי"ד אלא בי"ג (עפ"י נודע ביהודה תנינא או"ח פד; עונג יום טוב צב). ב. יש אומרים שלפי מה שאנו נוקטים לענין ערלה כרבי יוסי שזמן השרשה הוא שתי שבתות ולא שלשה ימים, אין העומר מתיר תבואה שנזרעה פחות מי"ד יום לפני הבאתו (עפ"י מאירי; נקודות הכסף יו"ד רצג, א. ונשאר ב'צ"ע' על התרומת-הדשן (מובא בש"ך) שכתב להלכה שלשה ימים; בהגר"א ורעק"א יו"ד; תשו' שאג"א החדשות ז. וע' גם עונג יום טוב צב). וכתבו אחרונים שגם בשיעור 'שתי שבתות' נוקטים מקצת היום ככולו (ע' שו"ת שאגת אריה החדשות ז; מנחת חינוך שג, ה. [במקום אחר (רמו, יט) כתב שהרמב"ם דחה סוגיתנו מהלכה, וסובר שצריך שלשה ימים מעת לעת דוקא. ואין כן סוגיין דעלמא]; חו"א שביעית כו, ב). ויש מי שחולק על כך (עפ"י נודע ביהודה תנינא או"ח פד. וע"ע מנחת שלמה נא, ה). ויש סוברים שלא נחלקו התנאים על משך זמן ההשרשה אלא בנטיעות אבל בתבואה לדברי הכל שיעור ההשרשה שלשה ימים (תרומת הדשן קצא וש"ך יו"ד שם – כהסבר המשכנו"י סד).